

สังคมวิทยา มานุษยวิทยา (และสตรีศึกษา) ที่รู้สึก

ชนิดา ชิตบัณกิตย์

“เส้นทาง” สายมานุษยวิทยาของฉัน มีจุดเริ่มต้นหลังจากสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากคณะวารสารศาสตร์ฯ เพื่อนร่วมรุ่นส่วนใหญ่เลือกเดินตามเส้นทางสายวิชาชีพที่ตนเองใฝ่ฝันไว้ แต่ฉันตัดสินใจศึกษาต่อปริญญาโท คณะสังคมวิทยา ด้วย “ความไม่รู้” ด้วยซ้ำว่า “สังคมวิทยา” แตกต่างจาก “มานุษยวิทยา” อย่างไร ... รู้แต่ว่า “หากไม่ชอบตัวเลข คำนวณสถิติ ก็ให้เรียนสาขามานุษยวิทยา” ตามที่ “พี่คนหนึ่ง” บอกจากความเข้าใจและความรู้สึกที่ผิวเผินในตอนนั้น ฉันไม่เคยนึกเลยว่า วันหนึ่งเส้นทางสายนี้จะกลายเป็นเส้นทางที่กำหนดชีวิตของฉันหลังจากนั้นตลอดมา ...

และแล้ว ... มานุษยวิทยาที่ฉันรู้จักและรู้สึก ก็ได้เริ่มต้นขึ้น เมื่อฉันได้เรียนวิชาต่างๆ ในสาขาวิชาที่ค่อยๆ หล่อหลอมให้ฉันรู้จักคณะนี้มากขึ้นทีละนิดๆ จนกลายเป็นความรู้สึกผูกพัน และต่อมาได้กลายเป็น “ชีวิต” และการทำงานของฉันในทุกๆ วัน ... ในระหว่างการเดินทาง มักมีคำถาม ทั้งจากคนรอบข้างและคนภายนอกเสมอว่า “คณะนี้เรียนอะไร? จบมาแล้วทำงานเป็นอะไร?” ฉันพบว่า มันเป็นเรื่องยากมากที่เราจะอธิบายและให้คำตอบอย่าง “สำเร็จรูป” ต่อคำถามดังกล่าว แต่สิ่งที่ฉันได้เรียนรู้จากประสบการณ์การเรียนในคณะนี้ ก็คือ

ฉันได้เรียนรู้มนต์เสน่ห์ทฤษฎี และเครื่องมือนานาชนิดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพยายามทำความเข้าใจวิถีชีวิต (วัฒนธรรม) ของผู้คนที่แตกต่าง ผ่านการเรียน การอ่าน การคิด การเขียน การศึกษา การทำวิจัยเอกสารและการศึกษาภาคสนาม

ผ่านรายวิชาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วิชาทฤษฎี การวิจัย กลุ่มชาติพันธุ์ ระเบียบโลก และ ประเพณีเดิม วัฒนธรรมการทอที่เยว ฉันได้เรียนรู้แนวความคิดของนักมานุษยวิทยา (และนักอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นนักสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา จิตวิเคราะห์ สัญศาสตร์ ฯลฯ) ที่พยายามทำความเข้าใจ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของมนุษย์ (ทุกเพศ ชนชั้น ชาติพันธุ์ วัย ความเป็นชายขอบ ฯลฯ) และให้ความสำคัญกับ “บริบท” และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน

นอกจากการเรียนการสอนแล้ว เรายังมี “ชุมชนวิชาการ” เล็กๆ ที่มีบรรยากาศของการสนทนาผ่านการฟังสัมภาษณ์ การอ่านงานวิทยานิพนธ์ของ “รุ่นพี่” ซึ่งเรามากมี “ชื่อเล่น” ที่ “แอบ” เรียกกันอย่าง “ล้าลอง” ตามวิทยานิพนธ์ที่พวกเขาทำ เช่น “[พี่]ช่างไม้” “[พี่]บุหรื” “[พี่]ราหู” “[พี่]มะขามป้อม” ฯลฯ การสัมมนาวิชาการระดับนานาชาติ (ร่วมกับ University of Wisconsin-Madison) การจัดทำวารสารวิชาการของคณะ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนช่วย “เปิดโลก” ให้ฉันเข้าใจว่า ยังมีคำถาม อีกมากมายที่ยังคงไม่มีคำตอบ และครุ่นคิดต่อไปได้อย่างไม่จบสิ้น

“จุดเปลี่ยน” ที่สำคัญในการเชื่อมโยงมานุษยวิทยาและสตรีศึกษาในชีวิตของฉัน คือในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งถือเป็นปีที่เรียกได้ว่า “สตรีศึกษาขึ้นสู่กระแสสูงในสังคมไทย” เนื่องจากการเปิดหลักสูตรปริญญาโทสตรีศึกษาที่ธรรมศาสตร์ มีวิชาใหม่ๆ หาเรียนที่ไหนไม่ได้ ให้ไป sit in มากมาย ทั้งเข้า บ่าย เสาร์ อาทิตย์ และเย็นวันธรรมดา นับตั้งแต่นั้น ความรู้เบื้องต้นทางสตรีศึกษา การวิจัยในแนวสตรีนิยม ผู้หญิงกับศิลปวัฒนธรรม ผู้หญิงกับการแสดง (Women and Performance) ผู้หญิงกับเรื่องเล่าและประสบการณ์ชีวิต ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงและการวิเคราะห์ในแนวสตรีนิยม มิติหญิงชายกับนโยบาย สังคมร่างกาย ความเป็นชายหญิงและเรื่องทางเพศ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาว่าด้วยแนวคิดสกุลหลังอาณานิคมและสตรีนิยมนั้น (Postcolonialism and Feminism) เปิดสอนเป็นที่แรกในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

นอกจากนี้แล้ว ยังมีการจัดประชุมวิชาการประเพณีสตรีศึกษาประจำปี (ผู้หญิงกับความรู้ครั้งที่ 1-4) ให้นักคิด นักวิชาการ นักศึกษา (ทั้ง ป.ตรี ป.โท) มาเสนอผลงานในหัวข้อล้ำสมัยการจัดเสวนาและสัมมนาประจำเดือนโดยวิทยากรทั้งจากไทยและต่างประเทศ (อาทิ Kamala Kempadoo, Gayatri Chakravorty Spivak, Chilla Bulbeck) บรรยากาศของการเรียนการสอน และงานวิชาการที่เต็มไปด้วยความคึกคักทำหายนตลอดช่วงปี 2544-2545 ทำให้อาจารย์นพพร ประชากุล ถึงกับกล่าวว่า เป็นหลักสูตร

ที่มีความเข้มแข็งและเข้มข้น “เทียบเท่า และทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยที่เปิดสาขาวิชา
นี้ในระดับสากล” ฉันก็ได้ไปนั่งเรียน และได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เกือบทุกครั้ง รวมทั้ง
ได้ไปใช้ห้องสมุดที่แม้จะเล็ก แต่มีหนังสือเล่มหลักๆ ในแนวสตรีนิยมครบถ้วน ซึ่งได้รับ
การบริจาคทั้งจากในและต่างประเทศ ห้องสมุดเล็กๆ แห่งนั้น เป็น “ชุมชนวิชาการ”
ที่ทั้งรุ่นพี่ที่เรียนอยู่ และนิสิตนักศึกษาจากสถาบันอื่นๆ ที่ยังไม่มีวิชาสตรีศึกษาเปิดสอน
แวะมานั่งคุยแลกเปลี่ยน หรือแวะมา “หา” หัวข้อรายงานวิทยานิพนธ์ แล้วถกเถียง
ประเด็นต่างๆ กัน อย่างออกรสอยู่เสมอ (หรือแม้กระทั่ง แวะมาคุยความในใจ ความทุกข์
ความสุข เรื่องส่วนตัว ที่ไม่อาจจะหาพื้นที่อื่นใดๆ ในมหาวิทยาลัยรองรับได้) นักศึกษา
บางคนถึงกับเรียกว่า ที่นั่นเป็น “บ้านหลังที่สอง” ของเขา เขียนแล้วก็คิดถึงห้องสมุด
เล็กๆ นั้นเสียจริง

ในขณะที่เดียวกัน ในปีนั้น ฉันก็ได้เรียนวิชา “Cross - Cultural Perspective on
Gender” ที่สอนโดย Dr. Penelope Schoeffel ซึ่งบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ โดยมี
อ. ดร.ปริตตา เข้าร่วมฟังการบรรยายและสรุปประเด็นสำคัญเป็นภาษาไทยให้พวกเรา
ตลอดภาคการศึกษา เป็นครั้งแรกที่พวกเราได้เรียนรู้การเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ
อย่างเต็มรูปแบบ ได้ฝึกเขียนรายงานวิชาการเป็นภาษาอังกฤษ ได้อ่าน *Women, Culture
and Society* ซึ่งเป็นหนังสือเล่มสำคัญของการศึกษามานุษยวิทยาผู้หญิงการเรียน
ดังกล่าวได้ “เปิดโลก” และ “เชื่อมโยง” “มานุษยวิทยา” เข้ากับ “สตรีศึกษา” ทำให้ฉัน
ได้เรียนรู้ว่า มานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่เปิดรับศาสตร์สาขาอื่นๆ อย่างหลากหลาย

เมื่อได้เข้ามาเป็นอาจารย์ในปี พ.ศ. 2549 ฉันได้ริเริ่มเปิดสอนรายวิชา
“สตรีกับการพัฒนา” เป็นครั้งแรก นับแต่มีวิชานี้ได้บรรจุในหลักสูตรฯ และได้ขยาย
ไปเปิดวิชา “สตรีกับความรุนแรง” และ “บทบาทหญิงชายในสังคม” (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อ
เป็น “เพศสถานะในสังคม”) ตามลำดับและสอนต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน และให้
คำปรึกษาควบคุมดูแลการทำสารนิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี (418 / 419)
ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ “ชีวิตและประสบการณ์ผู้หญิง” เช่น คุณยายของฉันเป็น
ช่างทอ นักศึกษาหญิงและการต่อรองกับอุดมคติการเป็น “หญิงดี” นักศึกษาที่ห้อง
ในวัยเรียน สาวโรงงานกับการบริโภคสินค้าเงินผ่อน องค์กรความรู้ของ “แม่เลี้ยงเดี่ยว”
มุมมองของหญิงรักหญิง พนักงานขับรถเมลล์หญิง และผู้ชายกลัวเมีย เป็นต้น

ประสบการณ์ที่น่าประทับใจในการเรียนการสอนก็คือ การเห็นความเชื่อมโยง
ระหว่างความรู้กับการเปลี่ยนแปลงในระดับชีวิตประจำวันของนักศึกษาเอง เช่น
มีนักศึกษาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า นำ lecture กลับไปบ้านและวางไว้บนโต๊ะ ปรากฏว่า

เมื่อคุณพ่อได้อ่าน ก็ลุกขึ้นมาช่วยคุณแม่ทำงานบ้านเป็นการใหญ่ เพราะหลังจากอ่าน lecture ก็เริ่มเข้าใจว่าภรรยาของตนลำบากมากแค่ไหนกับบทบาทที่สังคมกำหนดให้ผู้หญิงต้องทำงานทั้งในและนอกบ้าน มีนักศึกษาบางคนที่ประสบความรุนแรงที่ไม่อาจบอกเล่าได้ในพื้นที่สาธารณะ แต่เมื่อได้เรียนก็เริ่มเข้าใจว่าไม่ใช่ความผิดของตนเอง และนำ “ประสบการณ์” ความรุนแรงของตนเอง มาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ และเรียนรู้จากประสบการณ์ดังกล่าว จนกลายเป็นรายงานปลายภาค ที่เพื่อนร่วมชั้นได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันมีนักศึกษา (โดยเฉพาะนักศึกษาชาย) หลายคนบอกว่าเมื่อพวกเขาได้เรียนวิชานี้แล้ว รู้สึกลดความเกลียดชัง และหวาดกลัวต่อกลุ่มคนรักเพศเดียวกันลงไปมาก เพราะเมื่อก่อนไม่เคยมองพวกเขาจาก “มุม” นี้เลย บางคนบอกว่า “เรียนวิชารุนแรงฯ แล้ว มองโลกเปลี่ยนไป ไม่น่าเชื่อว่า อะไรๆ ก็มี ‘ความรุนแรง’ [แฝงอยู่] ไปหมด” ฯลฯ

ในฐานะ (ผู้เรียนและ) ผู้สอน สิ่งที่คุณได้เรียนรู้ (และ “รู้สึก”) คือ “สังวิทย์-มานุษย” (และสตรีศึกษา) เป็นสาขาที่มุ่ง “เปลี่ยนแปลง” ให้สังคมมีความเสมอภาคทั้งในมิติเรื่องของเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ชนชั้น รวมเพศสถานและเพศวิถี ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญและซับซ้อนอย่างยิ่งในระดับมหภาคและชีวิตประจำวัน